

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ח
תשע"א
חומר 322

"שלא עשני שפחה" – האם אני שפחה?

כבר עברנו את פרעה, כבר ניצלנו מהמן ומאנטיוכוס, כבר יצאנו מגיא ההריגה, קמה לה ה"מדינה" וכבר יש צבא ומשטרה. מפלס החופש עולה ועולה ונדמה כי בכל זאת הדרור עוד לא נשמע בארצנו. יש דרור גדול ויש דרור קטן; יש חופש מרובה ויש חופש מועט; יש חופש מופקר, יש חופש מבלבל, יש חופש מסוכן ויש חופש מאיר ומפרה; יש אשליה של חופש ויש חופש מדומה; ומסתבר יותר מהכול כי יש חופש יחסי!

מהי בקשת החופש המסתתרת מאחורי ההודיה על היעדר העבדות והשפחות בברכות השחר: על מה ניתן לכוון בשעה שנשים מברכות "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שלא עשני שפחה"?

הנחת היסוד היא כי חופש איננו אך ורק עניין מעמדי.¹ שעבוד אינו מצוי רק אצל עבדים ושפחות, שעבוד אינו נגרם רק מגורם חיצוני, אלא במיוחד משעבוד פנימי.² דבריי מרחיבים ברכה זו מעבר להיבט של הודיה על מיעוט חיוב המצוות של שפחה כנענית (כך מובן הרצף: שלא עשני גוי, אישה, עבד).

ובכן, כיצד נראה אדם שאינו משועבד לאיש ואינו משועבד לעיוורונו ולהתנניות? האם הוא אותנטי וחופשי עד כדי כך שאינו מתחשב באיש? האם הוא מתחשב באנשים הסובבים אותו בחופשיות? האם הוא חופשי להוביל את סביבתו בעריצות? האם הוא מתנהל בנחת ובחופשיות גם בסביבה עריצה? מיהו החופשי באמת? למי יש את החופש לבחור בלב שלם לברך ברכה זאת בהיעדר שלמות? ומי משועבד לבקשת החופש שלו עד שהוא כבול בתוכה באזיקים? האם החופשי הוא מי שבחר ברצונותיו או מי שרצונותיו חופשיים לבחור בו? נראה כי סוגיית החופש איננה כל כך פשוטה. מי יכולה לברך שפחנה שפחה? מי יכולה להעיד בברכה כי היא חופשייה יותר מבשנה שעברה? לאיזה סוג של היעדר שעבוד שואפים וכמה זה חשוב?

הרב יעקב משה חרל"פ³ סובר כי יכולת הבחירה החופשית היא הפך השעבוד. היא גם עיקר ההתדמות של האדם לאלוקיו. לכן הרב חרל"פ מאדיר מאוד את כוח הבחירה החופשית ותולה בה את אושרו של האדם.⁴

"לזאת כשאנו שבים להגביר תשוקה וחפץ הננו נפגשים מיד בחלק הבחירה שלנו, במה שאנחנו נוכל לרצות לכל אשר יסכים דעתנו, וכשאנו יודעים ומרגישים בזה כבר זה עצמו אושר לנו, אדר גבוהה ושמחה נעימה שלווה ופנימית. הבחירה, סוד התדמותנו לאלוקים, מחיה ומדשן כל עצמותנו ונותן בנו כח חיים ועוז להרים כל שאיפותינו לתחיית עולמים, לחיות בשמחה ובטוב לבב ונחת אמיתי, ששים ושמחים לעשות רצון קונם וחפץ צורם"⁵

ייתכן כי לנו, בני המאה ה-21 יהיה קשה לרדת לסוף דעתו של הרב חרל"פ ולהזדהות עם הרגשות המלווים אצלו את הבחירה. לרבים מאתנו חוויית הבחירה מורכבת, מייסרת ומכבידה. היקף התחומים שבהם יש היום בחירה הוא רחב מאי פעם. התחומים הפתוחים לפנינו רחבים מיני ים. העמידה מול שפע האפשרויות בתחומים רבים כל כך מתקבלת לא רק כזכות וכאושר אלא לעתים רבות עם רגשות שליליים של מועקה וחוויית חוסר יכולת בשיקול דעת בהיר לאחר איסוף רב של נתונים. חוויית חוסר האונים מול כל ההיצע עלולה להותיר בסופו של דבר חלל פנימי של אי שביעות רצון ולא של אושר שעליו הרב חרל"פ מדבר. דברי הרב חרל"פ יכולים לשמש השראה למקור הבא המוליך את רעיון החופש לכיוון אחר, אל עבר חופש בלימוד תורה. ר' אפרים מסדילקאב, נכד הבעש"ט,⁶ מכנה את לימוד התורה ברמת "שלא לשמה" כאל לימוד חסר חירות וחופש. שלב ה"שפחות" הוא רק השלב הראשוני בלימוד תורה. ר' אפרים מזמין אותנו לתודעה גבוהה יותר, רחבה יותר ועצמאית יותר בלימוד תורה – תודעה של "תורה לשמה", לימוד היוצר חידוש ומתואר אצלו "שנעשה כמעין המתגבר וכבאר מים חיים".⁷

"...בא נא אל שפחתי" וגוי (בראשית טז, ב) הנה שלא לשמה היא בחינת שפחה ולשמה היא בחינת גבירה ובת חורין [...] והיינו דתחילת לימודו צריך להיות על דרך זה אף שלעת עתה אינו יכול עדין ללמוד לשמה אך אולי יזכה שיבא לשמה אבל לא שישאר חלילה לעולם בשלא לשמה והוא שמרמו הפסוק בא נא אל שפחתי היינו בחינת שלא לשמה אולי אבנה ממנה גם אנכי היינו לטעם שיבנה מזה בחינת שרה וגבירה שהוא בחינת לשמה [...] והיינו שיראה שלא ישאר לעולם באותה בחינה עבד ואמה רק עיקר התכלית יהיה אצלו לבא לבחינת לשמה וכו' והבן".⁸

לסיכום, המסע לעבר השתחררות מעבדות הוא מסע נצחי שאין לו סוף, הוא מרובה פנים וכל תחום שהזכרנו כאן מזמין להשתכללות נוספת. הן בהתמרת המגע עם העצמי (רמב"ם), הן בהתמרת יכולת הבחירה הפותחת ומקרבת להתדמות לבורא (הרב חרל"פ), הן בהתמרת המגע החי והפורח עם התורה (ר' אפרים). בכל אלה ועוד ניתן להתמיר מצב עבדותי לדרגה גבוהה יותר, לדרגת חופש גוברת והולכת. יהי רצון שברכתנו – שלא עשני שפחה – לא תהא ברכה לבטלה.

שולמית להמן

מרצה במכון הגבוה לחינוך ואמונה

⁶ ר' אפרים מסדילקאב חי בשנים 1737–1800.

⁷ דגל מחנה אפרים, פרשת לך לך, ד"ה "בא".

⁸ דגל מחנה אפרים, פרשת משפטים, ד"ה "וכי".

¹ הרב קוק, עולת ראיה, ב, עמ' רמה.

² הרמב"ם, מורה נבוכים, ג, בפרק יב, סובר כי רוב הרוע המצוי בעולם הוא תוצר אנושי אישי, רוב הרע המצוי בחיי היחיד הוא הרע שהיחיד עצמו גורם לעצמו. נגזר מכך כי רוב השעבודים שבהם אנו שרויים גם הם פרי מעשה האדם וכל אחד ואחד מזין את השעבוד הזה בחייו, בידועין ובלא יודעין.

³ תלמיד חבר של הרב קוק. חי בשנים 1883–1951.

⁴ מתוך איגרת כי שנכתבה בסיוון תרע"א. רוב איגרות הרב חרל"פ טרם פורסמו, תודה למשפחת הרב חרל"פ שנתנו לי נגישות לאיגרות.

⁵ על פי נוסח ברכת הלבנה סנהדרין מב, א': 'ששים ושמחים לעשות רצון קונם'.

פרשת משפטים

מן התורה ממש. על כן, כל דיין שהוציא דין אמת מתוך המשפטים נעשה שותף ממש לקב"ה במעשה בראשית. זה אחד ההבדלים בין חוקות הגויים לחוקי עם ישראל. בחוקות הגויים השיקולים נובעים מתוך שיקול שכלי ואנושי בלבד, ולכן עלולים לטעות, אבל ישראל הדנים משפטי ה' שכינה שורה ביניהם כמו שנאמר בברכות: שלושה שיושבין בדין שכינה ביניהם. על כן משפטי התורה הם אמת לאמתה. מכאן ניתן להבין את דברי רש"י על הפסוק "לא תסורו ימין ושמאל", שאפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין. מסופר על הבעש"ט הק' זי"ע, שאדם אחד בא לדין לפני רב גדול ויצא חייב בדינו. אחר כך שאל אותו: אמנם יודע אני בבירור שהתורה אמת ודבר ה' אמת וקיים לעד ואיני מפקפק שבדין נפסק באמת על פי דין תורה, אבל אני לעצמי יודע שלא כך היה מעשה ובאמת איני חייב לשלם לבעל דיני, ואיך יתיישבו שתי אמתות אלו כאחד? השיב לו: להוי ידוע לך שבגלגול הקודם נשאת חייב כסף לאדם זה ולכן ירדת שוב לעולם הזה כדי שתפרע לו את החוב מן הגלגול הקודם. הפירעון יהיה על פי המעשה של עכשיו, אינך חייב לו כלום רק כדי לשלם את החוב הקודם, ולכן יצא כך הפסק על פי התורה. על פי הסיפור אנו למדים שפעמים הקב"ה מכוון את הדיינים לפסוק ולדון דווקא דין מסוים למרות שלמראית עין נראה הדבר כטעות מפני סיבות שעניינן דין אמת.

עדות כהן

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד, בהתמחות לתנ"ך ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה

פרשת יתרו ופרשת משפטים עוסקות בקבלת התורה ובמעמד הר סיני. ההכנות לקבלת התורה, מעמד הר סיני ועשרת הדיברות מתוארים בפרשת יתרו. בסוף פרשת משפטים נאמר: "ואל משה אמר עלה אל האלוקים". מפרש רש"י שפרשה זו נאמרה בד' בסיוון לפני קבלת עשרת הדיברות ובאמצע נאמרו כל דיני המשפטים שבפרשת משפטים. מדוע מפסיקה התורה באמצע קבלת תורה ועשרת הדיברות כדי לבאר את המשפטים אשר תשים לפניהם? מכיוון שניתן לומר שאין מוקדם ומאוחר בתורה, יש להיכנס לעומק העניין ולהבין מדוע בחרה התורה להכניס נושא שני באמצע הראשון.

במדרש על הפסוק בתהלים "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל" נאמר: "מגיד דבריו ליעקב אלו עשרת הדיברות, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים". משמע מזה שהמשפטים הם באותה דרגת קדושה כמו עשרת הדיברות. בפרשת עקב, כשמשה מזהיר את העם "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה", מפרש רש"י עקב שמשה מתייחס ל"מצוות שאדם דש בעקביו". לפעמים אין אנו יודעים מעלת קדושה של מצוות מסוימות ובמיוחד ערכם של המשפטים. לכן באה התורה ומדגישה את מעלת המשפטים ומשווה אותם לעשרת הדיברות. מה מעלה את המשפטים לדרגה גבוהה כל כך? אמרו חז"ל בשבת, שכל דיין הדין אמת שותף עם הקב"ה במעשה בראשית, ונאמר עוד במדרש שהמשפטים הם עיקר התורה. כך כל דין שנפסק על פי המשפטים נעשה חלק

הנני שלחני

הנרייטה סאלד

תרכ"א-תש"ה (1860-1945)

אם "עליית הנוער"

עמליה צורן

נולדה בבולטימור שבארה"ב. כבר כנערה פעלה בקרב המהגרים היהודיים באמריקה, בייחוד בתחום החינוך והטיפול בילדים. מאוחר יותר ייסדה בית ספר שסייע לילדי המהגרים ממזרח אירופה להשתלב בחברה האמריקאית. היא הייתה פעילה בתנועה הציונית.

בעקבות ביקוריה בארץ ישראל בשנים 1909 ו-1912 שבהם ראתה מקרוב את העוני ואת המחלות ששררו בארץ ישראל, יזמה את הקמת ארגון "הדסה" במטרה להביא לארץ שירותי רפואה ורווחה. בשנת 1920, בהיותה בת שישים עלתה לארץ ישראל.

בשנת 1931 נבחרה להנהלת הוועד הלאומי לכנסת ישראל, ייסדה וארגנה את המחלקה לעבודה סוציאלית ועמדה בראשה. בעקבות הקשיים המצטברים של נוער יהודי גרמניה כתוצאה מהאנטישמיות שעלתה וגאאתה ערב עליית הנאצים לשלטון הגתה רָחָה פראייר את רעיון "עליית הנוער". בשנת 1933 התמנתה הנרייטה סאלד לעמוד בראש מפעל זה ושימשה בתפקיד עד יום מותה. מתוקף תפקידה זה הייתה אחראית על עלייתם, קליטתם והכוונתם למסגרות שונות של ילדים יהודים שהוצאו מאירופה. היא התמסרה לתפקיד בכל כוחותיה ואף זכתה לכינוי "אם עליית הנוער". על כן נקבע יום הולדתה שחל בל' בשבט כ"יום האם".

להלן קטע מנאומה של הנרייטה סאלד ביום הולדתה השמונים. דבריה מבטאים את עשייתה ואת דעותיה בעניין פעילותם של נשים וגברים בכלל ובעם היהודי בפרט:

"כלפנים, כן היום, אנשים נדיבים ונשים נדיבות עוסקים במעשים טובים; כלפנים, כן היום, אנשים משכילים ונשים משכילות הוגים מחשבות גדולות; כלפנים, כן היום, אנשים פעילים ונשים פעילות עובדים ויוצרים; גם היום כמלפנים אנו, בני העם היהודי, מטפחים את הרוח ואת השאיפות שהיו לנו יסודות חיים מאז היינו לעם [...] לחיות חיים, שיש בהם רוחב לב ודעת ופעילות להתחייב כיהודים, צעירים וזקנים יחדיו, לטפח את האידיאלים שלנו ולחתור להגשמתם".

הנרייטה סאלד הייתה חלוצה בכל דרכיה ומעשיה. בא' באדר תש"ה נפטרה בבית החולים "הדסה" שעל הר הצופים.

לעיון נוסף:

- אריה, ליפשיץ, "הנרייטה סאלד – כדמות מופת למהפכה אישית (עם יובל שנים לקיום התנועה לעליית הנוער)", **האומה**, כ"א (72): 233-236, 1983.
- אסתר, זיו ענבר **לעולם תהיה עצמך: סיפורה של הנרייטה סאלד**, ירושלים: יד יצחק בן צבי, עם עובד, 1996.
- <http://cms.education.gov.il/educationcms/units/staj/thanimlimudim/mikzoothoraa/henritasold.htm>